

บทที่ 2

บารมี ในคัมภีร์พุทธเถรวาท

2.1 ความหมายของบารมีในปัจจุบัน

คำว่า บารมี ตามรูปศัพท์แล้ว วิเคราะห์ศัพท์เป็น 2 แนวทางคือ⁴

1. มาจากศัพท์ ปรม ประกอบปัจจัยเป็น ปารมี มีความหมายว่า ความเป็นเลิศ
2. มาจากการประกอบ ปารศัพท์ กับ อิธาค มีความหมายว่า ธรรมเครื่องถึงฝั่ง

จาก พจนานุกรมบาลี-ไทย⁵ คำว่า บารมี มาจากคำว่า ปารมิตา, ปารมี ซึ่งแปลว่า คุณความดีที่เคยสั่งสมมา, ความสูงส่งแห่งบุญ

ใน พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์⁶ และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม⁷ อธิบายในทำนองเดียวกันว่า บารมี คือ คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง มี 10 ประการคือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา หรือเรียกว่า ทศบารมี ซึ่งมีอยู่ 3 ชั้น คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี ซึ่งเมื่อบำเพ็ญทั้ง ๑๐ บารมี ครบ ๓ ชั้นนี้ เรียกว่า สมศีลปารมี หรือ สมคิงสบารมี แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน

---

⁴ดูใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 171.

⁵พระอุครรณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และรศ.ดร. จำลอง สารพัตน์ก, พจนานุกรมบาลี-ไทย (กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, 2538) หน้า 354.

⁶พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 136.

⁷พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 284-285.

และ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน⁸ ให้ความหมายของ บารมี ว่า “น. คุณความดีที่ควรบำเพ็ญมี ๑๐ อย่าง คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ (การออกจากกาม คือ บวช) ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อริยฐาน เมตตา อุเบกขา เรียกว่า ทศบารมี; คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมา, คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่, เช่นว่า ชมพระบารมี พระบารมีปกเกล้าฯ พ่ายแพ้แก่บารมี”

กล่าวได้ว่า ในปัจจุบัน ความหมายในที่มาจากแหล่งต่างๆ ข้างต้น อธิบายคำว่าบารมี ในสองความหมายหลักคือ ความเป็นเลิศ และธรรม 10 ประการที่ควรบำเพ็ญ เพื่อบรรลุเป้าหมายอันสูงยิ่ง (คือ ความหมดกเลิศ)

2.2 บารมี ในพระไตรปิฎก

สำหรับความหมายดั้งเดิมของ บารมี คือในคัมภีร์พระไตรปิฎก ก็แบ่งเป็น 2 แนวทางใหญ่ เช่นเดียวกับความหมายในปัจจุบันคือ ความเป็นเลิศ ผลสุดท้าย หรือ ความเต็มเปี่ยม และ ธรรม 10 ประการ อันบุคคลปฏิบัติแล้วจักบรรลุพระโพธิญาณ⁹ ซึ่งมีรายละเอียดของแต่ละความหมายดังนี้

2.2.1 บารมีในความหมาย ความเป็นเลิศ ผลสุดท้าย หรือความเต็มเปี่ยม

ก) ใน มหาสกุททายีสสูตร¹⁰ หัวข้อ ธรรมเป็นเหตุให้ทำความเคารพข้อที่ 5 พระพุทธเจ้า ทรงตรัสกับสกุททายีปริพาชก เกี่ยวกับสาวกของพระองค์ที่ปฏิบัติตามสิ่งที่พระองค์ตรัสสอน แล้ว จึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา (พระอรหันต์)

---

⁸ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2531), หน้า 477.

⁹ดูใน เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ, ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 171.

¹⁰สุ. ม. ม. แปล. 13/333-342, 346-354.

ข) ใน สคารวสูตร¹¹ สคารวมาณพ กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“...ท่านพระโคตม มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้ถึงบารมี
ชั้นสุดเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ในสมณ
พราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเป็นผู้ถึงบารมีชั้นที่สุด
เพราะยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ ท่านพระโคตม
เป็นคนไหน ของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น?”

พระพุทธองค์ ทรงตรัสตอบสคารวมาณพ ความตอนหนึ่งว่า

“...คูกรภรทวาทะ ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์
เหล่าใด รู้ธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตาม
กันมาก่อน ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิ
พรหมจรรย์ เราเป็นผู้หนึ่งของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น...”

ค) ใน อนนุสสุตสูตร¹² ว่าด้วยกำลังของพระตถาคต ๕ ประการ พระพุทธเจ้าทรงตรัส
กับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์ทรงบรรลุถึงบารมีอันเป็นที่สุด เพราะรู้ยิ่งในธรรมที่ได้รู้สดับแล้ว
ในกาลก่อน จึงมีกำลัง 5 ประการคือ สรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ และปัญญา

ง) ใน สาริปุตตเถรคาถา¹³ คาถาสุภายิตของพระสารีบุตรเถระ กล่าวถึงพระสารีบุตร
เถระ ได้บรรลุ สวากขารมัญญาณ ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระธรรมเสนาบดี (พระอัครสาวก)

จ) ใน สาริปุตตเถรปาทาน¹⁴ ว่าด้วยบุพพริยาของพระสารีบุตร กล่าวถึงพระสารีบุตรว่า
ถึงที่สุดแห่งปัญญาบารมี

¹¹ ส. ม. ม. แปล. 13/736-737.

¹² ส. อัง. ปัญจ. แปล. 22/11.

¹³ ส. ชุ. เถร. แปล. 26/396.

¹⁴ ส. ชุ. อ. แปล. 32/3.

ฉ) ใน ฉัถกมาติกา¹⁵ บุคคล ๖ จำพวก ความตอนหนึ่งกล่าวถึง พระอรหันต์สาวก ว่ามี 2 ระดับคือ บรรลุสาวกบารมี และไม่บรรลุสาวกบารมี ดังนี้

“บุคคลบางคนไม่แทงตลอดสังขจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่ได้สติแล้วในก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐุธรรมเทียว ทั้งบรรลุสาวกบารมีด้วย

บุคคลบางคนไม่แทงตลอดสังขจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่ได้สติแล้วในก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐุธรรมเทียว แต่ไม่ได้บรรลุสาวกบารมี”

ช) ใน ฉัถกนิเทศ¹⁶ บุคคล ๖ จำพวก มีความกล่าวถึง ลำดับขั้นของความเป็นเลิศของ พระอริยบุคคล ตั้งแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าลงมาถึงพระโศคาบัน ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้¹⁷

“ 1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรลุสัมพัญญุตญาณ และมีอำนาจควบคุม (วสีภาวะ) ในผลทั้งหลาย

2. พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่บรรลุสัมพัญญุตญาณ และไม่มีอำนาจควบคุม ในผลทั้งหลาย

3. พระอัครสาวก (พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร) รู้จักทำที่สุดแห่งทุกข์ และบรรลุสาวกบารมี

4. พระอรหันต์อื่นๆ รู้จักทำที่สุดแห่งทุกข์ แต่ไม่บรรลุสาวกบารมี

5. พระอนาคามี รู้จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่กลับสู่สภาพนี้

6. พระโศคาบัน และพระสกิทาคามี ยังไม่รู้จักรู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ ยังกลับสู่สภาพนี้อีก”

¹⁵ อภ. ปุคค. แปล. 36/12.

¹⁶ อภ. ปุคค. แปล. 36/147.

¹⁷ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 31.

2.2.2 บารมีในความหมาย ธรรม 10 ประการ อันบุคคลปฏิบัติแล้วจักบรรลุพระโพธิญาณ

ก) ใน มหานิบาตชาดก¹⁸ กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีใน 10 ประการคือ

1. เคมียชาดก พระเจ้าเคมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
2. มหาชนกชาดก พระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
3. สุวรรณสามชาดก สุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี
4. เนมิราชชาดก พระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญอุทฺธยานบารมี
5. มโหสถชาดก พระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
6. ภูริทัตตชาดก พระเจ้าภูริทัตตทรงบำเพ็ญศีลบารมี
7. จันทกุมาร พระจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี
8. มหานารทกัศสพชาดก พระมหานารทกัศสปะทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
9. วิรุทธชาดก วิรุทธบัณฑิตทรงบำเพ็ญสังขยบารมี
10. เวสสันดรชาดก พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี

ข) ใน พุทธปาปทานที่ 1¹⁹ ว่าด้วยเหตุให้สำเร็จเป็นพระสัมพันธัญญะพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ มีความที่กล่าวถึงบารมี 30 ทศ และการบำเพ็ญบารมี 10 ประการคือ

“...ชนเหล่าใด สร้างสมกุศลสมภารในพระพุทฺธเจ้าทุกพระองค์ ยังไม่ได้โมกขธรรมในศาสนาของพระชินเจ้า ชนเหล่านั้นเป็นนักปราชญ์โดยมุกฺข คือ การตรัสรู้นั้นแล แม้มีอชฺชาศัย มีกำลังมาก มีปัญญาแก่กล้า ย่อมได้บรรลุความเป็นพระสัมพันธัญญะด้วยเหตุแห่งปัญญา แม้เราเป็นธรรมราชาผู้สมบูรณ์ ด้วยบารมี ๓๐ ทศ ปรารถนาเป็นพระพุทฺธเจ้า ในพระพุทฺธเจ้าองค์ก่อนๆนับไม่ถ้วน...

...เราให้ทานที่ควรให้แล้ว บำเพ็ญศีลโดยไม่เหลือ ถึงที่สุดเนกขัมมบารมีแล้ว ฟังได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม เราเรียนตามบัณฑิตแล้ว ทำความเพียรอย่างสูงสุด ถึงที่สุดขันติบารมีแล้ว ฟังได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม เรากระทำอธิฐานจิตมั่นคงแล้ว บำเพ็ญ

¹⁸ ส. ชุ. ชา. แปล. 28/394-1269.

¹⁹ ส. ชุ. อ. แปล. 32/1.

สัจจบารมีถึงที่สุด เมตตาบารมีแล้วพึงได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม
เราเป็นผู้มีใจเสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภ ความเสื่อมลาภ สุข
ทุกข์ สรรเสริญ และนินทา พึงได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม...”

ค) ใน รัตนะจงกรมกัมม์²⁰ ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงเนรมิตที่จงกรมแก้ว พระสารีบุตร
ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับบารมีใน 10 ประการ รวมถึงลำดับขั้นของบารมี คือ บารมี 10
อุปปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 ว่าเป็นอย่างไร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสในเวลาต่อมาถึงการ
บำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระองค์เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
พระองค์ก่อนๆ

ง) ใน พุทธวงศ์²¹ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอดีตชาติของพระองค์เมื่อครั้งยังบำเพ็ญ
บารมีเป็นพระโพธิสัตว์พบพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ แล้วได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เริ่มจากที่ปิงกรพุทธวงศ์ ถึง กัสสปพุทธวงศ์ รวม 24 พระองค์ จนกระทั่งบรรลุ
พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในยุคของพระองค์คือ โคตมพุทธวงศ์ ซึ่งใน
แต่ละชาติเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงพระนามของพระพุทธเจ้า และ
ชื่อของพระโพธิสัตว์ อย่างชัดเจน

อีกทั้งในหลายพระสูตรนั้น พระพุทธองค์ยังได้ทรงตรัสถึงระยะเวลาที่พระโพธิสัตว์
(คือพระองค์ในอดีตชาติ) จะได้บรรลุธรรม ที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงตรัสบอกไว้ ซึ่งมีระยะ
เวลาดลลงตามลำดับ อันแสดงถึงการเดินทางในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ซึ่งใกล้จะ
บรรลุธรรมเข้าไปเรื่อยๆ อย่างชัดเจน คือ

ที่ปิงกรพุทธวงศ์ (พระองค์ที่ 1)	ระยะเวลาอีก	สี่สงไขยแสนกัป
สุเมธพุทธวงศ์ (พระองค์ที่ 11)	ระยะเวลาอีก	สามหมื่นกัป
สุชาติพุทธวงศ์ (พระองค์ที่ 12)	ระยะเวลาอีก	สามหมื่นกัป
ปิยทัสสีพุทธวงศ์ (พระองค์ที่ 13)	ระยะเวลาอีก	พันแปดร้อยกัป
อัทธทัสสีพุทธวงศ์ (พระองค์ที่ 14)	ระยะเวลาอีก	พันแปดร้อยกัป

²⁰ ส. ชุ. พุทธ. แปล. 33/1.

²¹ ส. ชุ. พุทธ. แปล. 33/2-26.

ธรรมทัตตสิพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 15)	ระยะเวลาอีก	พันแปดร้อยกัป
สิทธัตถพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 16)	ระยะเวลาอีก	เก้าสิบสี่กัป
ติสสพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 17)	ระยะเวลาอีก	เก้าสิบสองกัป
ปุสสพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 18)	ระยะเวลาอีก	เก้าสิบสองกัป
วิปัสสิพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 19)	ระยะเวลาอีก	เก้าสิบเอ็ดกัป
สิขิพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 20)	ระยะเวลาอีก	สามสิบเอ็ดกัป
เวสสภูพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 21)	ระยะเวลาอีก	สามสิบเอ็ดกัป
กุกกุสันธพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 22)	ระยะเวลาอีก	กัปปัจจุบันนี้ (ภัทรกัป)
โกนาคมพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 23)	ระยะเวลาอีก	กัปปัจจุบันนี้ (ภัทรกัป)
กัสสปพุทธวงส์ (พระองค์ที่ 24)	ระยะเวลาอีก	กัปปัจจุบันนี้ (ภัทรกัป)

จ) ใน ทีปังกรพุทธวงส์²² ว่าด้วยพระประวัติของพระทีปังกรพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธรเจ้า ได้ทรงตรัสเล่าถึง อคติชาติของพระองค์ในขณะที่บำเพ็ญโพธิญาณอยู่ ซึ่งถือกำเนิดเป็นพราหมณ์ นามว่าสุเมธ ต่อมาออกบวชเป็นชฎิลคาบส แล้วได้พบกับพระพุทธรเจ้าในยุคนั้นซึ่งทรงมีพระนามว่า ทีปังกร โดยพระพุทธรเจ้าทีปังกรได้ทรงพยากรณ์สุเมธคาบส ว่าจะได้เป็นพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต จากนั้น สุเมธคาบส ก็มาพิจารณาว่าจะปฏิบัติตนเช่นไร จึงจะได้เป็นพระพุทธรเจ้า ในเบื้องหน้า ซึ่งท่านได้ค้นพบว่าจะต้องบำเพ็ญบารมี 10 ประการ

ในพระสูตรนี้ พระพุทธรองค์ทรงตรัสถึงหลักในการบำเพ็ญบารมีแต่ละประการ อย่างเป็นขั้นตอน พร้อมทั้งอุปมาประกอบ ซึ่งน่าจะเป็นแม่บทของความหมายคำว่าบารมีในพุทธ เถรวาทที่ใช้ในปัจจุบัน จึงขอยกข้อความตอนที่กล่าวถึงบารมี 10 ทศ มาทั้งหมด ดังนี้

“...ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ ซึ่ง เป็นทางใหญ่อันพระพุทธรเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อนประพุดติมา จึง เตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๑ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านจง บำเพ็ญทานบารมีเถิด ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านเห็น ยากทั้งชั้นต่ำ ปานกลางและชั้นสูงแล้ว จงให้ท่านอย่าให้เหลือ ดังหม้อ

²² ส. ชุ. พุทธ. แปล. 33/2.

ที่เขาคว่ำไว้ เปรียบเหมือนหม้อที่เต็มด้วยน้ำ ผู้ใดผู้หนึ่งจับคว่ำลงแล้ว
น้ำย่อมไหลออกหมด ไม่ขังอยู่ในหม้อนั้น ฉะนั้น แต่พุทธธรรมจักมี
เพียงเท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ
อย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ก็ได้เห็นศีลบารมีเป็นข้อที่ ๒ ที่
พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึด
บารมีข้อที่ ๒ นี้ บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านจงบำเพ็ญศีลบารมีเถิด ถ้า
ท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านจงบำเพ็ญศีลในภูมิ ๔ ให้
บริบูรณ์ จงรักษาศีลในกาลทั้งปวง ดังจามรีรักษาขนหาง เปรียบ
เหมือนดังจามรียอมรักษาขนหางอันติดในที่ใดๆ ยอมตายในที่นั้น
ไม่ยอมทำขนหางให้เสีย ฉะนั้น แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้น
หามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ก็ได้เห็นเนกขัมมบารมีเป็นข้อที่ ๓ ที่
พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึด
บารมีข้อที่ ๓ นี้ บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านจงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเถิด
ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านจงเห็นภพทั้งปวงดังเรือนจำ
ท่านจงมุ่งหน้าต่อเนกขัมมะ เพื่อหลุดพ้นไปจากภพ เปรียบเหมือน
บุรุษที่ถูกขังในเรือนจำ ได้รับทุกข์มานาน ย่อมไม่ยังความยินดีให้เกิด
ในเรือนจำนั้น แสวงหาความพ้นไป ฉะนั้น แต่พุทธธรรมจักมีเพียง
เท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ
อย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ได้เห็นปัญญาบารมีเป็นข้อที่ ๔ ที่
พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อน ทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึด
บารมีข้อที่ ๔ นี้ บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านจงบำเพ็ญปัญญาบารมีเถิด
ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านได้สอบถามคนมีปัญญา
ตลอดกาลทั้งปวง บำเพ็ญปัญญาบารมีแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้
เปรียบเหมือนภิกษุ เมื่อเที่ยวภิกษา ไม่เว้นตระกูลต่ำ ปานกลางและ

สูง ย่อมได้อาหารเครื่องเยียวยาอัคภาพ ฉะนั้น แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ก็ได้เห็นวิริยบารมีเป็นข้อที่ ๕ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๕ นี้บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านจงบำเพ็ญวิริยบารมีเถิด ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านประคองความเพียรให้มั่นไว้ทุกภพ บำเพ็ญวิริยบารมีแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ เปรียบเหมือนสีหมฤคราช มีความเพียรไม่ย่อหย่อนในที่นิ่งที่เย็นและที่เดิน ประคองใจไว้ทุกเมื่อ ฉะนั้น แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรม อันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ก็ได้เห็นขันติบารมีเป็นข้อที่ ๖ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๖ นี้บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านมีใจแน่วแน่ในขันตินั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ท่านจงอดทนต่อคำยกย่องและคำดูหมิ่นทั้งปวง บำเพ็ญขันติบารมี เปรียบเหมือนแผ่นดินอดทนสิ่งที่เขาทิ้งลงทุกอย่างทั้งสะอาดและไม่สะอาด ไม่แสดงความยินดียินร้าย ฉะนั้นแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ก็ได้เห็นสังจบารมีเป็นข้อที่ ๗ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๗ นี้บำเพ็ญให้มั่นก่อน ท่านมีใจแน่วแน่ในสังจะนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ คาวประกายพฤษ์เป็นคาวนพเคราะห์ประจำอยู่ในมนุษยโลกทั้งเทวโลก ไม่หลีกไปจากทางเดิน ทุกสมัยฤดูหรือปีฉับใด แม้ท่านก็ฉับนั้น อย่าหลีกไปจากแนวในสังจะ บำเพ็ญสังจบารมีแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้นหามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเรากันหาอยู่ ก็ได้เห็นอธิฐานบารมีเป็นข้อที่ ๘ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๘ นี้บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านไม่หวั่นในอธิฐานบารมีนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ท่านจงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในการอธิฐาน ในการทั้งปวง บำเพ็ญอธิฐานบารมี เปรียบเหมือนภูเขาหินไม่หวั่นไหว ตั้งมั่น ไม่สะท้านสะเทือนเพราะลมจัด คงอยู่ในที่เดิม ฉะนั้นแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้น หามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเรากันหาอยู่ ก็ได้เห็นเมตตาบารมีเป็นข้อที่ ๕ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๕ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านจงเป็นผู้ไม่มีใครเสมอด้วยเมตตา ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุสัมโพธิญาณ ท่านจงเจริญเมตตาให้เสมอกัน ทั้งในสัตว์ที่มีประโยชน์ และไม่มีประโยชน์บำเพ็ญเมตตาบารมี เปรียบเหมือนน้ำย้อมแผ่ความเย็น ชำระล้างมลทินฐิติ เสมอกัน ทั้งในคนดีและคนชั่ว ฉะนั้นแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ แต่พุทธธรรมจักมีเพียงเท่านั้นนั้น หามิได้ เราจักค้นหาธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณอย่างอื่นต่อไป

ในกาลนั้น เมื่อเรากันหาอยู่ ก็ได้เห็นอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทรงเสพอาศัย จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดบารมีข้อที่ ๑๐ นี้ บำเพ็ญให้มันก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขามั่นคง ดังตราข้ง จักบรรลุโพธิญาณได้ ท่านจงมีใจเที่ยงตรงดังตราข้งในสุข และทุกข์ในกาลทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมี เปรียบเหมือนแผ่นดินย่อมวางเฉย สิ่งที่เขาทิ้งลงทั้งที่ไม่สะอาดและสะอาดทั้งสองอย่าง เว้นจากความโกรธและความยินดี ฉะนั้นแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมอันเป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ มีอยู่ในโลกเพียงเท่านั้น นอกจากนี้ ที่ยิ่งกว่านั้น ไม่มี ท่านจงตั้งมั่นอยู่ในธรรมนั้นเถิด”

ฉ) ใน จริยาปิฎก ²³ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอติชาติต่างๆของพระองค์ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ

ช) ใน สโมธานกถา ²⁴ สรุปรูปการบำเพ็ญบารมีในแต่ละอติชาติของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ว่าอย่างไรอยู่ในชั้นบารมี อย่างไรคือชั้นอุปปบารมี และอย่างไรคือชั้นปรมัตถบารมี ซึ่งรวมเป็นบารมี 30 ประการ

จะเห็นว่า บารมี ในพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายหนึ่งคือ เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม อีกความหมายหนึ่งคือ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดคือหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ ²⁵

มีข้อสังเกตถึงความหมายของบารมี ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

1. การบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ
2. ระดับชั้นของบารมีคือ บารมี อุปปบารมี และปรมัตถบารมี
3. ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเริ่มต้นได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน คือ สี่สงไขยแสนกัป
4. ความเต็มเปี่ยมของบารมีนั้น ยังมีขอบเขตในแต่ละการบรรลุธรรมด้วย กล่าวคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะต้องมีความเต็มเปี่ยมของบารมีในขอบเขตที่มากกว่าพระปัจเจกพุทธเจ้า และลดหลั่นลงมาตามลำดับจนถึงระดับพระอริยบุคคลคือ พระโสดาบัน

สำหรับในข้อนี้ ผู้วิจัยขอตีความในลักษณะอุปมาว่า หากบารมีเป็นน้ำ การรอน้ำใส่ภาชนะคือการบำเพ็ญบารมี และจะมีเกณฑ์ของการบรรลุธรรมที่เปรียบเหมือนภาชนะที่รองรับนั้นอยู่ คือ

²³ สุ. ชุ. จริยา. แปล. 33/1-35.

²⁴ สุ. ชุ. จริยา. แปล. 33/36.

²⁵ ดูใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 171.

ก) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแก้ว จะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน (แต่ยังไม่หมดกิเลส) ได้ เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแก้วที่มีขนาดใหญ่ขึ้นๆ จะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรมเป็นพระสกิทาคามี และพระอนาคามี ตามลำดับ

ข) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมขัน จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ แต่ไม่ถึงระดับสาวกบารมี (ซึ่งในความหมายของคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ พระอัครสาวก)

ค) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมกระดิก จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ระดับสาวกบารมี

ง) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมเกลลอน จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง

จ) เมื่อน้ำเต็มเปี่ยมแท่งค์ จะสามารถปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส บรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งบรรลุสัพพัญญุตญาณ

โดยในกรณีของผู้ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อความหมดกิเลส นั้น จะตั้งความปรารถนาในการเลือกใช้ภาชนะที่บรรจุน้ำไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม นั่นคือถึงแม้ว่าเมื่อน้ำเต็มเปี่ยมขัน ก็เพียงพอที่จะสามารถปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งความหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ได้แล้ว แต่บางท่านเลือกที่จะใช้ภาชนะรองรับที่ใหญ่ขึ้น เพื่อความเป็นพระอรหันต์ระดับสาวกบารมี หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีบ้างเช่นกันที่กำหนดภาชนะไว้ขนาดใหญ่ในตอนแรกเริ่ม แต่สุดท้ายเปลี่ยนมาใช้ภาชนะที่เล็กลงในภายหลัง

2.3 บารมีในอรรถถา

สำหรับบารมีในอรรถถานั้น โดยภาพรวมจะอธิบายเรื่องเกี่ยวกับบารมีให้กระจ่างขึ้น ซึ่งในพระไตรปิฎก จะแสดงถึงทฤษฎี เช่น การบำเพ็ญทานบารมี จะต้องบริจาคอะไร บำเพ็ญศีลบารมี จะต้องรักษาศีลอย่างไร แต่ในอรรถถา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอรรถถาของจริยาปิฎก จะเสนอแนวทางในระดับปฏิบัติ คือเป็นวิธีการที่ใช้ดำเนินชีวิตได้จริงๆ²⁶

---

²⁶ดูใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 117.

รายละเอียดอื่นๆ เกี่ยวกับ ที่เพิ่มเติมจากพระไตรปิฎกที่น่าสนใจคือ

2.3.1 ประเภทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ใน วิสุตชนวินาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน ได้กล่าวถึงประเภทของพระพุทธเจ้า และระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี ดังนี้²⁷

“พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **คูก่อนอนันท์** ความปรารถนาของ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย โดยกำหนดอย่างต่ำ ย่อมเป็นไป ๔ อสงไขยแสนกัป โดยกำหนดอย่างกลาง ย่อมเป็นไป ๘ อสงไขยแสนกัป โดยกำหนดอย่างสูง ย่อมเป็นไป ๑๖ อสงไขยแสนกัป

ก็ความแตกต่างกันเหล่านี้ **พึงทราบโดยอำนาจแห่งพระพุทธเจ้า ผู้เป็น ปัญญาธิกะยังด้วยปัญญา สัทธาธิกะยังด้วยศรัทธา และวิริยาธิกะยังด้วย ความเพียร**

จริงอยู่ **พระพุทธเจ้าผู้เป็นปัญญาธิกะ มี ศรัทธา อ่อน มี ปัญญา กล้าแข็ง**
พระพุทธเจ้าผู้เป็นสัทธาธิกะ มี ปัญญา ปานกลาง มี ศรัทธา กล้าแข็ง
พระพุทธเจ้าผู้เป็นวิริยาธิกะ มี ศรัทธา และ ปัญญา อ่อน มี ความเพียร
กล้าแข็ง”

ส่วนใน ปรหมัตตทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก กล่าวเสริมว่า²⁸

“**ฝ่ายอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า** นี่เป็นการแบ่งกาลของพระโพธิสัตว์ ทั้งหลายด้วยความแก่กล้า ปานกลาง และอ่อนแห่งความเพียร แต่โดยความ ไม่ต่างกัน โพธิสมภารทั้งหลายย่อมถึงความบริบูรณ์แห่งบารมีเหล่านั้น โดย ความต่างแห่งกาลตามที่กล่าวแล้ว โดยความแก่กล้า ปานกลาง และอ่อน

²⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาค ที่ 1 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หน้า 265-266.

²⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ 9 ภาคที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หน้า 663.

แห่งธรรมทั้งหลายอันบ่มบารมีให้แก่กล้าด้วยวิมุติ เพราะเหตุนั้น ความต่างแห่งกาล ๓ เหล่านี้จึงควรแล้ว ด้วยอาการอย่างโพธิสัตว์ทั้งหลายย่อมมี ๓ ส่วนในขณะแห่งอภินิหารโดยความต่างกันแห่ง อุกมภูติตัณญา วิปัจจิตตัณญา และเนยยะ...”

จากอรรถกถานี้ สรุปได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มี 3 ประเภท ตามระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีคือ

1. พระพุทธเจ้าผู้เป็นปัญญาริกะ บำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยแสนกัป
2. พระพุทธเจ้าผู้เป็นศรัทธาริกะ บำเพ็ญบารมี 8 อสงไขยแสนกัป
3. พระพุทธเจ้าผู้เป็นวิริยาริกะ บำเพ็ญบารมี 16 อสงไขยแสนกัป

โดยการบำเพ็ญบารมีที่ต่างกันนี้ อรรถกถาจารย์มีความเห็นเป็นสองทางคือ ความกล้าแข็งที่ต่างกันของ ปัญญา ศรัทธา และวิริยะ ซึ่งเป็นตัวนำในการตรัสรู้ธรรม กับ ความแก่กล้าที่ต่างกันของความเพียร

อย่างไรก็ตาม สำหรับระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละประเภทนี้ ในคัมภีร์ชั้นรองลงมาจากอรรถกถา มีขยายความเพิ่มเติมคือ²⁹

1. อุกมภูติตัณญาโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระปัญญาริกพุทธเจ้า ใช้ระยะเวลา 20 อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งระยะเวลาเป็น

ก) คิดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในใจ ไม่ได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนานั้น ออกมาให้ผู้ใดทราบ ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 7 อสงไขย

ข) ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้านั้นออกมา ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 9 อสงไขย

ค) ต่อจากนั้น จึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยแสนกัป

---

²⁹คูโน บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2529) หน้า 82-87.

2. วิปจิตัญญุโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัทธาธิกพุทธเจ้า ใช้ระยะเวลา 40 อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งระยะเวลาเป็น

ก) คิดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในใจ ไม่ได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนานั้น ออกมาให้ผู้ใดทราบ ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 14 อสงไขย

ข) ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้านั้นออกมา ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 18 อสงไขย

ค) ต่อจากนั้น จึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 8 อสงไขยแสนกัป

3. ไนยโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระวิริยาธิกพุทธเจ้า ใช้ระยะเวลา 80 อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งระยะเวลาเป็น

ก) คิดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในใจ ไม่ได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนานั้น ออกมาให้ผู้ใดทราบ ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 28 อสงไขย

ข) ต่อจากนั้น จึงได้เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้านั้นออกมา ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 36 อสงไขย

ค) ต่อจากนั้น จึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 16 อสงไขยแสนกัป

จะเห็นว่า ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อตรัสรู้เป็นพระปัญญาธิกพุทธเจ้า พระสัทธาธิกพุทธเจ้า และพระวิริยาธิกพุทธเจ้า ในอรรถกถากล่าวว่าใช้เวลา 4, 8 และ 16 อสงไขย (กับอีกแสนกัป) ตามลำดับ ซึ่งต่างจากคัมภีร์ชั้นรองซึ่งกล่าวว่าใช้เวลา 20, 40 และ 80 อสงไขย (กับอีกแสนกัป) ตามลำดับ แต่ตัวเลขในอรรถกถานั้น ไปพ้องกับระยะเวลาบำเพ็ญบารมี หลังจากได้รับพุทธพยากรณ์แล้วในคัมภีร์ชั้นรอง

เมื่อพิจารณาจากพระสูตรที่ปึงกรพุทธวงศ์แล้ว จะเห็นว่าระยะเวลา 4 อสงไขยแสนกัป ที่ระบุในนั้น เป็นระยะเวลาที่พระทีปิงกรพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ให้กับสุเมธคาบส ซึ่งตรงกับที่คัมภีร์ชั้นรองระบุไว้ จึงน่าจะอนุมานได้ว่า ระยะเวลาทั้งหมดในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อตรัสรู้เป็นพระปัญญาธิกพุทธเจ้า พระสัทธาธิกพุทธเจ้า และพระวิริยาธิกพุทธเจ้า ควรมีระยะเวลา 20, 40 และ 80 อสงไขย (กับอีกแสนกัป) ตามลำดับ

2.3.2 ระยะเวลาในการสร้างบารมีของพระอรหันต์ที่นอกเหนือจากพระพุทธเจ้า

ในวิสุทธิชนวิลาสินี อรรถกถาขุททกนิกาย อปทาน มีคำอธิบายถึงระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์ของพระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก และพระอสีติมหาสาวก สรุปได้ดังนี้³⁰

1. พระปัจเจกพุทธเจ้า บำเพ็ญบารมี 2 อสงไขยแสนกัป
2. พระอัครสาวก บำเพ็ญบารมี 1 อสงไขยแสนกัป
3. พระอสีติมหาสาวก บำเพ็ญบารมี แสนกัป

จะเห็นว่า ในระดับพระอรหันต์สาวกตามปกติ จะไม่มีระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีระบุไว้ แต่เราน่าจะอนุมานโดยใช้ระยะเวลาหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์ ‘ไม่เกินแสนกัป’ โดยพิจารณาจากระยะเวลาที่ถดถอยมาจากพระอสีติมหาสาวกได้

2.3.2 ความสัมพันธ์ของ บารมี ธรรมกาย และ นิพพาน

ใน ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย จริยาปิฎก ความตอนหนึ่งกล่าวในลักษณะความสัมพันธ์ของ บารมี ธรรมกาย และนิพพาน ดังนี้³¹

“บารมีเพราะอรรถว่าอะไร?... ..อีกอย่างหนึ่ง บารมีย่อมผูกสัตว์อื่นไว้
ในตนด้วยการประกอบคุณวิเศษ. หรือ บารมีย่อมขัดเกลาสัตว์อื่นให้หมดจด
จากมลทินคือกิเลส. หรือ บารมีย่อมถึงนิพพานอันประเสริฐที่สุดด้วยคุณวิเศษ
หรือ บารมีย่อมกำหนดรู้โลกอื่นคจู้โลกนี้ด้วยคุณวิเศษคือญาณอันเป็นการ
กำหนดแล้ว หรือ บารมีย่อมตัดดวงคุณมีศีลเป็นต้นอื่น ไว้ในสันดานของตน
เป็นอย่างดี หรือ บารมีย่อมทำลายปฏิบัติอื่นจากธรรมกายอันเป็นอัตตา
หรือหมูโจรคือกิเลสอันทำความพินาศแก่ตนนั้น เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า
ปรมะ. สัตว์ใดประกอบด้วยปรมะดังกล่าวมานี้ สัตว์นั้นชื่อว่า มหาสัตว์ คำเป็นต้น

³⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่มที่ 8 ภาคที่ 1 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หน้า 271.

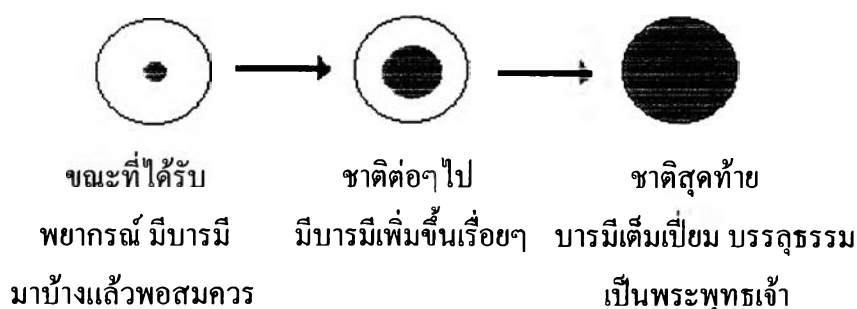
³¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ 9 ภาคที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หน้า 571.

ว่า *ปรมสูต อัย* ดังนี้ ก็พึงประกอบตามนัยที่กล่าวมาแล้ว หรือ *บารมีย่อม* ขัดเกลาคือยอมบริสุทธิในฝั่งคือพระนิพพาน และยังสัตว์ทั้งหลายให้หมดจด หรือ *บารมีย่อมผูกยอมประกอบสัตว์ทั้งหลายไว้ในพระนิพพานนั้น* หรือ *บารมีย่อมไปยอมถึงยอมบรรลุถึงพระนิพพานนั้น* หรือ *บารมีย่อมตัดดวง* ขัดสัตว์ไว้ในพระนิพพานนั้น หรือ *บารมีย่อมกำจัดข้าศึกคือกิเลสของสัตว์* ทั้งหมดไว้ในพระนิพพานนั้น...”

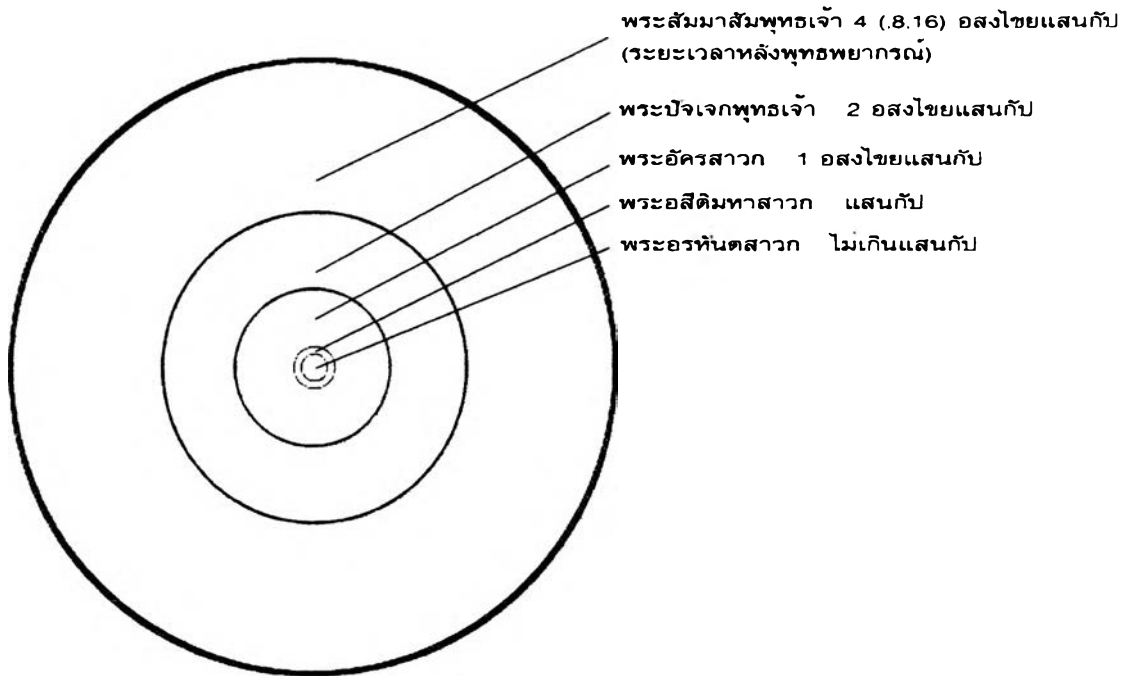
2.4 แบบจำลอง บารมีในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

จากความหมายของบารมี ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ในแง่ของความเต็มเปี่ยม โดยยก ตัวอย่างพระโพธิสัตว์ สุเมธคาบส ก่อนที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในยุคปัจจุบันนี้ หลังจากที่ได้บำเพ็ญ บารมีเวียนว่ายตายเกิดมายาวนาน จนกระทั่งถึงยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร ซึ่งทรงพยากรณ์ สุเมธคาบสว่าจะบำเพ็ญบารมีต่อไปอีก ๔ อสงไขยแสนกัป แล้วจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในเบื้องหน้า และเมื่อวิเคราะห์คำ บารมี ที่แปลว่า คุณความดีที่เคยสั่งสมมา แสดงว่า บารมีนี้สั่งสมได้ ดังนั้น แบบจำลอง (model) การสั่งสมบารมี โดยยกตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีของสุเมธคาบส จึงน่าจะพอ แสดงได้ดังภาพที่ 1

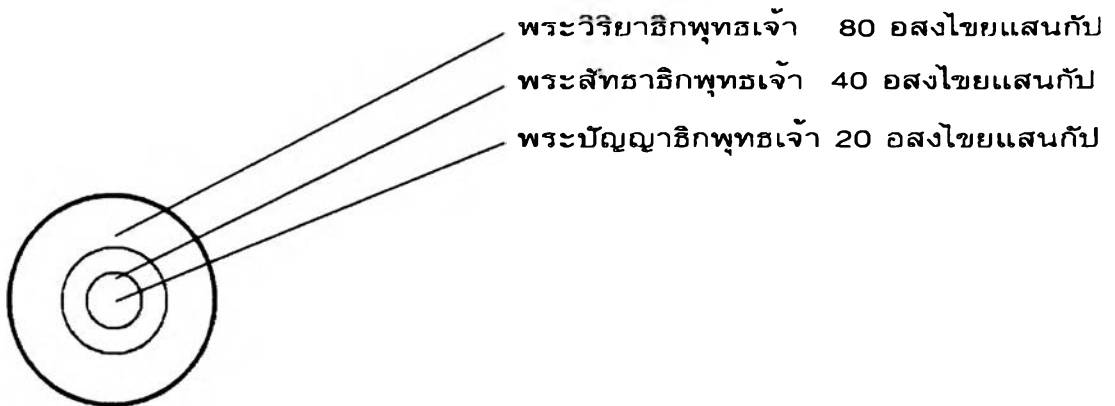
ภาพที่ 1 แบบจำลองการสั่งสมบารมี

ในแง่ระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีแล้ว ความเต็มเปี่ยมนี้ยังมีได้หลายระดับ ซึ่งเมื่อเต็มเปี่ยม ในขอบเขตที่เหมาะสมกับระดับใดแล้ว ก็จะเป็นฐานที่จะบรรลุธรรมได้ในระดับนั้น โดยถ้า พิจารณาเฉพาะบารมีในระดับหมคกิเลสแล้ว แบบจำลองระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระ อรหันต์แต่ละประเภท จึงน่าจะพอแสดงได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แบบจำลองระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระอรหันต์แต่ละประเภท

แม้พระพุทธเจ้าซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท ก็แสดงถึงความเต็มเปี่ยมของบารมีที่ไม่เท่ากัน แล้วแต่ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี ดังนั้น แบบจำลองระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าแต่ละประเภท จึงน่าจะพอแสดงได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แบบจำลองระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าแต่ละประเภท

ผู้วิจัยจะใช้แบบจำลองนี้ เป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกายในบทที่ 4 ต่อไป